

ביאורים

לעיתים מתגנבת מחשבה בלב החוטא שיש אפשרות לברוח מה' יתברך. שיש איזה מקום בעולם בו הוא יהיה משוחרר מאחריות מוסרית ולא לשאת בתוצאות מעשיו המקולקלים. דוד המלך מלמדנו שתפיסה זו אינה נכונה. ראשית, אין לאדם יכולת לברוח למקום בו ישתחרר מצלם האלוהים שבו, שהרי הוא זה שנותן לו כוח ללכת. שנית, אף אם נאמר שהוא יוכל לברוח ולהסתתר, עדיין ה' ידע על כל מעשיו. האחריות המוסרית לא הוטרה מעל כתפיו. בורא אדם לא זקוק לסימנים חיצוניים כדי להכיר את האדם. הוא יודע את מצבו הרוחני לפי טבע בריאתו. זאת בשונה מדיעת איש את רעהו שהיא נעשית רק לפי הסימנים החיצוניים. אתמול ראינו את תחילת פרק קלט בתהילים שעסק בהבדל בין ידיעת ה' לבין ידיעתנו. בהמשך הפרק כותב דוד המלך את שתי הסיבות הללו:

"אָנָה אֵלַי מְרוּחָהּ, וְאָנָה מִפְּנֵי אֶבְרָחָ - האדם רוצה לברוח מריבונו של העולם ומחפש את האושר בזריקת אחריות והתעלמות מצלם האלוהים שבו. "אִם אֶסֶק שָׁמַיִם שָׁם אֲתָהּ, וְאֶצִּיעָה שְׂאוֹל הַנֶּחֱךְ" - אם אעלה לרום השמים או ארד לשפלי התהום, ה' נמצא שם. "אֲשָׂא כִנְפַי שָׁחַר, אֲשַׁכְּנָה בְּאַחֲרֵי יָם" - אפילו אם אעוף ברגע אחד לקצהו של העולם עדיין ה' מלווה אותי. "גַּם שָׁם יָדָךְ תִּנְחָנִי וְתִאחֲזֵנִי יְמִינֶךָ" - זאת מכיוון שגם כדי להגיע לשם הייתי צריך את הדרכתו וליוויו של הקב"ה. אין יכולת לאדם להגיע רחוק אם אין בתוכו נשמה אלוהית המניעה את האדם בדרכו. "וְאָמַר אֶךְ חֲשֹׁךְ יִשׁוּפָנִי, וְלִלְוָה אוֹר בְּעֵדְיָי" - הדרך השנייה להימלט מהקב"ה היא להסתתר. להתחבא בחושך. זהו דבר שאינו תלוי במעשה כזה או אחר, אלא המציאות החשוכה גורמת לכך שאי אפשר לראות. "גַּם חֲשֹׁךְ לֹא יִחְשִׁיף מִמֶּנּוּ. וְלִלְוָה כִּיּוֹם יֵאִיר, פַּחַשְׁכָּה פְּאוֹרָה" - אך גם במעמקי החושך ה' רואה את האדם כמו בצהרי היום. "כִּי אֲתָה קִנִּיתְךָ כְּלִיטִי, תִּסְפְּנִי בְּטָטֹן אֲמִי" - הסיבה לכך היא שה' יודע את קורותינו. לא בגלל שהוא רואה את מעשינו החיצוניים אלא הוא מכיר את המהות שלנו ועל פיה מודע למעשינו.

"וְלִי מִה יִקְרוּ רַעֲיָה אֵל, מִה עֲצָמוֹ רְאִשֵׁיהֶם" - לעומת ידיעת ה' היודעת כל, ידיעת האדם את חבריו היא כבדה וקשה כי היא תלויה בראייה חיצונית של המעשים. דרך זו של ידע יכולה להוביל לטעויות רבות. זהו ההבדל בין חכמות החול לבין מעשה בראשית. חכמות החול מתבוננות על הטבע במבט חיצוני וניסיוני, ולכן גם גויים יכולים לדעת אותם, ואילו מעשה בראשית מתבונן על מהותם של תופעות הטבע, לכן נמסר רק לנביאים וחכמי ישראל.

הר"ן שאל כיצד יש לדרוש על העניינים העמוקים שבמעשה בראשית מול הקהל הקדוש שלפניו. הר"ן הכריע שהוא לא יעסוק במעשה בראשית אלא רק יבאר את פסוקי התורה בפרשה זו.

הרחבות

• בין 'מקרים' לעצם

אֲמַתְתָּנוּ וְעֲצָמוֹנוּ לֹא מֵצָד מְקַרְינוּ. קיים הבדל מהותי בין מקרה בו נפנה אל אדם על ידי תואר: 'הבחור הגבוה שאוהב שוקולד', לבין פניה אישית: 'איתמר' או 'חיים'. במקרה הראשון הזכרנו פרטים המתארים חלק מאישיותו. במקרה השני הזכרנו את האדם עצמו. האדם אינו אוסף פרטים שונים שעומדים בפני עצמם, אלא הפרטים יוצרים מכלול של אופי ואישיות המגדירים את האדם. אם נתוודע לפרטים רבים אודות אדם מסוים, אף על פי שהם 'מקרים', ואינם 'עצם' האדם, נוכל לצפות פרטים עתידיים עליו, כגון כיצד יגיב במצבים שונים. בדרך זו אפשר להתוודע לפנימיות האדם ולאופיו. מסיבה זו כותב המהר"ל "כי השם הוא עניין המהות" [נתיבות עולם עמ' נד; עיין עוד רלב"ג בראשית ב, ט].

• כיצד ה' עוזר לנו

לֹא יוֹלִיכֶנּוּ ה' יִתְבַּרְךָ. בכוח האדם לבחור ולפעול כרצונו. אם כן, מדוע אומר הר"ן כי האדם זקוק לעזרה מהקב"ה? על כך הרחיב רבי חיים מוולוז'ין: "מאז (מרגע בריאת העולם) כל יום וכל רגע ממש, כל כוח מציאותם וסידרם וקיומם (של כל העולמות) תלוי רק במה שהוא יתברך שמו משפיע בהם ברצונו יתברך כל רגע כוח... ולו היה הוא יתברך מסלק מהם כוח השפעתו אף רגע אחת כרגע היו כולם לאפס ותהו" [נפש החיים א, ב]. העזרה המתמדת מהקב"ה היא בכך שבכל רגע ורגע מחדש בנו את כל כוחותינו ויכולותינו.

שאלות לדיון

הר"ן אומר שהקב"ה רואה את כל מה שאנחנו עושים. זה לא קצת מעצבן שיש מישהו שמסתכל עליך כל הזמן?

כיצד ייתכן שבכל זאת אנחנו ממשיכים לחטוא? האם זה בגלל שלא אכפת לנו שהקב"ה מתבונן בנו?

אחר זה אומר: שִׁמְצַד זֶה בְּעֲצָמוֹ יִתְחַיֵּב שְׂאִין לְהִסְתַּר מִה' יִתְבַּרְךָ וְאִין מִפְּלֹט מִמֶּנּוּ בְּשׁוּם עֲנָן, כִּי אֲמַנִּם נוֹכַל לְהִסְתַּר מֵהָאֲדָם יַעֲן כָּל יְדִיעָתוֹ בְּנו אֵינָה רַק מֵצַד מִה שִׁישִׁיג בְּמִקְרָה, רְצוֹנִי לֹמַר: מִה שִׁירָאָה אוֹתָנוּ אוֹ יִמְשֵׁשׁ אוֹתָנוּ, וְהַדְּבָר הַנֶּרְאָה וְהַמְתַּמְשֵׁשׁ אֵינְנו אֲמִיתִת הַעֲצָם, וְלָכֵן, כָּל עוֹד שִׁנְסַתִּיר מִקְרִינוּ מִמֶּנּוּ לֹא יִשִּׁיג אוֹתָנוּ, אָבָל ה' יִתְבַּרְךָ שְׁהוּא יוֹדֵעַ אֲמַתְתָּנוּ וְעֲצָמוֹנוּ לֹא מֵצַד מִקְרִינוּ, גַּם כִּי נַחֲשֵׁב לְהִסְתַּר מִקְרִינוּ אִם נוֹכַל, מִה יִהְיֶה. וְהוּא שְׂאֵמֵר (שם ט): "אָנָה אֵלַי מְרוּחָךְ וְאָנָה מִפְּנֵי אֶבְרָחָ". הִנֵּה הוֹכִיחַ שְׂאִין מְנוֹס לְנוֹס מִה' יִתְבַּרְךָ בְּשִׁפְתֵי טְעֻנוֹת, הָאֲחַת: כִּי אִין בְּאֲדָם יִכְלַת לְלַכֵּת אִם לֹא יוֹלִיכֶנּוּ ה' יִתְבַּרְךָ, כְּאֲשֶׁר הַקְּדִים וְאָמַר: "אֲתָה יְדַעַתְךָ שְׂבָתִי וְקוּמִי", וְהִזְכִּיר זֶה בְּעַד כָּל תְּנוּעוֹת הָאֲדָם כִּי הוּא יוֹדֵעַ סוּדָם, וְאִם לֹא יְבוֹא הַעֲזָר מֵאֲתוֹ יִתְבַּרְךָ לֹא יוֹכַל לִפְעַל בְּהֶם, וְלָכֵן - "אָנָה אֵלַי מְרוּחָךְ וְאָנָה מִפְּנֵי אֶבְרָחָ". "אֲשָׂא כִנְפַי שָׁחַר אֲשַׁכְּנָה בְּאַחֲרֵי יָם" - כִּי גַם אִם אֲשָׂא כִנְפַי מִמְהָרוֹת לְעוֹף כְּכִנְפֵי שָׁחַר אֲשֶׁר בְּרָגַע יִפְרֹשׁ אוֹרוֹ מִמְזַרְח לְמַעַרְב וְאֲשַׁכְּן בְּאַחֲרֵי יָם, לֹא אוֹכַל לְבָרַח מִמֶּנּוּ, כִּי כָּל זֹאת הַמְרוּצָה וְהַהֲתַעוּפּוֹת אִי אֲפֹשֶׁר שְׂתַהַיָּה אִם לֹא בְּעֵזְרְךָ, וְהוּא אָמַר: "גַּם שָׁם יָדָךְ תִּנְחָנִי" וגו', כְּלוֹמַר: [כִּי לֹא אוֹכַל לְלַכֵּת אִם לֹא תוֹלִיכֶנּוּ. אַחַר הַנִּיחַ זֹאת הַטְּעֵנָה וְאָמַר טְעֵנָה אַחֲרָי, וְהוּא אָמַר: "גַּם חֲשֹׁךְ לֹא יִחְשִׁיף" וגו', כְּלוֹמַר:] גַּם כִּי נִינַח כִּי הָאֲדָם יִהְיֶה שְׁלִיט עַל הַהֲלִיכָה מֵצַד טְבֵעוֹ, אֵיךְ יִסְתַּר מִה' יִתְבַּרְךָ, כִּי מִה שְׁהוּא נִסְתַּר מִן הָאֲדָם הִיָּה מֵצַד שִׁדְיַעְתּוֹ נְתַלִּית בְּמִקְרִיו, וְכָל עוֹד שִׁיִּסְתַּר מִקְרִיו יִסְתַּר עֲצָמוֹ מִמֶּנּוּ, אָבָל אִם אֲסַתִּיר מִקְרִי מִמֶּנּוּ, גַּם אִם אוֹכַל, מִפְּנֵי לֹא אֲסַתֵּר, בְּהִיּוֹת יְדִיעַתְךָ קִיָּמַת בְּעֲצָמִי וְאֲמַתְתִּי.

וְהוּא אָמַר וְאַחַר כֵּן לְבָאָר הַדְּבָר: "לֹא נִכְחַד עֲצָמִי מִמֶּנּוּ אֲשֶׁר עֲשִׂיתִי בְּסַתֵּר רִקְמַתִּי בְּתַחֲתִיּוֹת אֶרֶץ, גְּלָמִי רָאוּ עֵינַיךָ" וגו', פְּרוּשׁ: שְׂאִין סַפֵּק שְׂאֲמַתְתִּי וְעֲצָמִי לֹא נִכְחַד מִמֶּנּוּ, כִּי לוֹ הִיָּתָה יְדִיעַתְךָ אוֹתִי נְתַלִּית בְּמִקְרִי - אֵיךְ עֲשִׂיתִי בְּסַתֵּר רִקְמַתִּי בְּתַחֲתִיּוֹת אֶרֶץ, וְגַם שָׁם - גְּלָמִי רָאוּ עֵינַיךָ. הִנֵּה אִם כֵּן, מֵצַד שִׁדְיַעַתְךָ בְּאֲמַתְתִּי וְעֲצָמִי - לֹא אוֹכַל לְהִסְתַּר מִמֶּנּוּ וְ"בִנְתָה לְרַעִי מִרְחוּק", אָבָל אֵינִי מֵצַד שִׁדְיַעַתִּי נְתַלִּית בְּמִקְרִים - "וְלִי מִה יִקְרוּ רַעֲיָה" אֵל מִה עֲצָמוֹ רְאִשֵׁיהֶם", רְצָה לֹמַר: שְׂאִין צְרִיף לֹמַר שְׂאִינִי יוֹרֵד לְפִרְטֵיהֶם, אָבָל גַּם רְאִשֵׁיהֶם וְכִלְיֵיהֶם שְׁהוּא דְבָר קַל בְּכָל חֻקְהָ, עֲצָמוֹ מִמֶּנּוּ מֵאֵד, אִין חֻקֵּי רִיטִי מִסְפֵּקַת בְּהֶם.

הִנֵּה אִם כֵּן נִתְבָּאָר, שִׁדְיַעַת הָאֲדָם וְחֻקֵּי רִיטֵיהֶם אֵינָה מִגְּעַת לְהַשִּׁיג אֲמַתְתִּי הַדְּבָרִים בְּעֲצָמֶם, רַק מִקְרִיהֶם, וְגַם בְּזֶה יִשׁוּטְטוּ רְבִים וְתִרְבָּה הַדְּעַת, וְזֶה אֵינְנו חֲלַק מִ"מַּעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית" כְּלָל שְׁהוּא נְמָסֵר לְנְבִיאִים וְחֻכְמֵי יִשְׂרָאֵל, אָבָל דְּבָר נְמָסֵר לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת. וּמִפְּנֵי שְׁכָל מִה שְׁנִדְבָר בּוֹ בְּעֵינֵי הַפְּרָשָׁה אֵינּוּ נוֹגַע לְעֲנֵן הַזֶּה כְּלָל, אֲנִי יוֹכִיחֵם לְדַבֵּר בְּמִקְרָאוֹת וְלַהֲבִין בְּהֶם כְּכַחֲנוּ.

במחקר איננו עוסקים במעשה בראשית

יִפְרֹשׁ אוֹרוֹ - השחר ברגע אחד מאיר ממזרח למערב (במהירות האור). גְּלָמִי - ראשית התרומות האדם כגולם. נְתַלִּית - תלויה. רַעֲיָה - רעיונותיך, מחשבותיך. יִשׁוּטְטוּ רְבִים וכו' - דניאל יב, ד. ינסו רבים להבין ולא יעלה בידם. וְזֶה - ידיעה חוקי הטבע והכרת גוף האדם. אָבָל - אלא.